

Зарубіжна література

1 курс

Тема. Г.Белль «Подорожній, коли ти прийдеш у Спа...». Осуд антигуманної сутності війни, розкриття її руйнівних наслідків для цивілізації та душі.

Мета: познайомити з життєвим та творчим шляхом Генріха Белля; проаналізувати його оповідання «Подорожній, коли ти прийдеш у Спа...», визначити провідний мотив твору і функції обірваної цитати; розкрити злочинну суть війни та її неприпустимість; вдосконалювати навички студентів вести аргументовану дискусію та відстоювати власну позицію; формувати ключові види компетентностей: інформаційну, комунікативну, полікультурну, а також літературну компетенцію; розвивати культуру відповіді: логічність, послідовність, доказовість; виховувати в студентів почуття патріотизму, несприйняття фашизму та цікавість до творчості письменника.

Епіграф: Один суцільний крик, волення про даремно загублене життя.

П.Попер

Не вбий.

Біблія

План заняття

1. Г.Белль – «совість німецької нації».
2. Назва оповідання, його композиція.
3. Сприймання героєм навколишнього світу. Засоби характеристики героя.
4. Символи у творі.

1. Слово викладача.

Друга світова війна залишила чорний слід у долі людей усього світу. Тому не дивно, що до цієї теми зверталися митці різних країн. Навіть через багато років після закінчення війни в творах мистецтва порушується ця тема. Вона пов'язана з темою пам'яті, тому що людство не має права забути жахи того часу, усіх тих, хто ціною власного життя подарував нам мир. Окремі письменники переосмислюють події війни, засуджують тих, хто її розв'язав.

Друга світова війна стала глибоким потрясінням для всієї Європи. Висока культура німецького народу і нище варварство фашистів здавалося несумісним.

Ще й досі люди не можуть знайти відповіді на питання: як в тій нації, яка дала світові Баха, Генделя, Гете, було таке ганебне явище, як фашизм? Як високоосвічені люди могли розстрілювати жінок, літніх людей, немовлят? Відповіді на ці питання ми знаходимо у творчості не тільки українських, а й зарубіжних письменників.

2. Словникова робота

Нацизм (нім.) – назва фашизму в гітлерівській Німеччині.

Расизм – людиноненависницька політика поневолення народів, визнання «вищих і нижчих» народів. Але расові відмінності (зовнішні) не впливають на розумові здібності людини, її право на щастя.

Мілітаризм (лат. – воєнний) – політика гонитви озброєнь, панування воячини, підготовки й розв'язання загарбницьких воєн.

Біографія Г.Белля

Генріх Теодор Белль, німецький прозаїк і новеліст, народився в Кельні, одному з найбільших міст Рейнської долини, в багатодітній родині червонодеревника Віктора Белля і Марі (Херманнс) Белль. Предки Б. бігли з Англії при Генріху XIII: як і всі ревні католики, вони піддавалися гонінням з боку англіканської церкви.

Після закінчення середньої школи в Кельні Б., який писав вірші й оповідання з раннього дитинства, виявився одним з небагатьох учнів у класі, які не вступили в гітлерюгенд. Тим не менш через рік після закінчення школи юнак був притягнутий до примусових трудових робіт, а в 1939 р. призваний на військову службу. Служив Б. капралом на Східному та Західному фронтах, кілька разів був поранений і в кінці кінців в 1945 р. потрапив у полон до американців, після чого просидів кілька місяців у таборі для військовополонених на півдні Франції.

Після повернення в рідне місто Б. недовгий час навчався в Кельнському університеті, потім працював в майстерні батька, в міському бюро демографічної статистики і при цьому не переставав писати – в 1949 р. вийшла у світ і отримала позитивний відгук критики перша повість «Поїзд прийшов вчасно», історія про молодого солдата, якому належить повернення на фронт і швидка смерть. Це перший твір Б. з серії книг, у яких описується безглуздість війни та труднощі післявоєнних років. «Подорожній, коли прийдеш у Спа...» 1950, «Де ти був, Адаме?», 1951 і «Хліб ранніх років», 1955. Авторська манера Б., писав просто і ясно, була орієнтована на відродження німецької мови після пихатого стилю нацистського режиму.

«Більярд о пів на десяту» значно відрізняється від попередніх творів Б. – і не тільки масштабом подачі матеріалу, але й формальною ускладненістю. «Ця книга, – писав німецький критик Генрі Плард, – доставляє величезну втіху читачеві, бо показує цілющість людської любові».

У 60-ті рр. твори Б. стають композиційно ще більш складними. Це твори «Очима клоуна», 1963; «Самовільна відсутність», 1964; «Кінець одного відрядження», 1966; «Груповий портрет з дамою», 1971; написаний у формі репортажу, що складається з інтерв'ю і документів про Лені Пфейффера, завдяки чому розкриваються долі ще шістдесяти чоловік. «Простежуючи протягом півстоліття німецької історії життя Ліні Пфейффера, – писав американський критик Річард Локк, Белль створив роман, присвячений загальнолюдським цінностям».

«Груповий портрет з дамою» був згаданий під час присудження Б. Нобелівської премії (1972), отриманої письменником «за творчість, у якій сполучається широке охоплення дійсності з високим мистецтвом створення характерів і яка стала вагомим внеском у відродження німецької літератури». «Це відродження, сказав у своїй промові представник Шведської академії Карл Рагнар Гиров, – можна порівняти з воскресінням

повсталого з попелу культури, яка, здавалося, була приречена на повну загибель і тим не менш, до нашої загальної радості і користі, дала нові пагони».

До того часу як Б. одержав Нобелівську премію, його книги стали широко відомі не тільки в Західній, але й у Східній Німеччині і навіть у Радянському Союзі, де було розпродано кілька мільйонів примірників його творів. Разом з тим Б. зіграв помітну роль у діяльності ПЕН-клубу, міжнародної письменницької організації, за допомогою якої він надавав підтримку письменникам, підданим утискам у країнах комуністичного режиму. Після того як Олександр Солженіцин у 1974 р. був висланий з Радянського Союзу, він до від'їзду в Париж жив у Б.

У тому ж році, коли Б. надав допомогу Солженіцину, він написав публіцистичну повість «Спаплюжена честь Катаріни Блюм», у якій виступив з різкою критикою продажно-журналістики. Це розповідь про несправедливо обвинуваченої жінці, яка в кінці кінців вбиває репортера, який її оббрехав. У 1972 р., коли преса була переповнена матеріалами про терористичної групи Баадера Мейнхоф, Б. пише роман «Під конвоєм турботи», 1979, в якому описуються руйнівні соціальні наслідки, що виникають через необхідність посилювати заходи безпеки під час масового насильства.

У 1942 р. Б. одружився з Анною Марі Чех, яка народила йому двох синів. Разом з дружиною Б. перекладав на німецьку мову таких американських письменників, як Бернард Маламуд і Селінджера. Помер Б. у віці 67 років, перебуваючи під Бонном, в гостях у одного з своїх синів. У тому ж 1985 р. був виданий перший роман письменника «Солдатська спадщина», який був написаний в 1947 р., однак публікувався вперше. «Солдатська спадщина» оповідає про криваві події, що відбувалися під час війни в районі Атлантики і Східного фронту.

У своїх романах, оповіданнях, п'єсах та есе, що склали майже сорок томів, Б. зобразив іноді в сатиричній формі – Німеччину під час другої світової війни і в післявоєнний період. Як писав англійський критик і літературознавець У. Е. Йуїлл, «Белль завжди був письменником великого масштабу, стурбованим долею як цілого покоління німців, так і окремої особистості, змушеної жити в колосальних сучасних міських мурашниках».

Твір «Подорожній, коли ти прийдеш у Спа...»

написаний в 1950 році, всього 5 років пройшло як закінчилася війна – це війна переможених. Трагічні фронтові надії, які вплинули на долю письменника за шість років участі у Другій світовій війні, багато в чому визначили сенс життя і творчості письменника.

Гімназичні роки Белля збіглися зі становленням фашистської диктатури, а закінчення гімназії в 1937 року не поставило юнака перед одвічним питанням юності: «Ким бути?». Це покоління було позбавлено права вибору свого життєвого шляху: «Ми не могли ні за що як слід взятися – ні за освоєння професії, ні за подальшу освіту, тому що ми абсолютно точно знали, в усякому разі, у себе вдома і в колі своїх друзів, що війна вибухне не пізніше 1938 року, що нацисти її так чи інакше спровокують».

Так скаже в одному з інтерв'ю Генріх Белль, який «так і не зміг себе змусити вступити в гітлерюгенд».

Тема та ідея твору нерозривно пов'язані з назвою розповіді. Людина на війні.

Розповідь має, на перший погляд, дивну і незрозумілу назву. Оскільки ця фраза має високу інтенсивність використання, «виштовхується» у заголовок, то вона цілком має підстави вважатися ключовою. Ця фраза є обірваною цитатою двовірша-епітафії давньогрецького поета Симоніда Кеоського, який жив в V ст. до н. е. : «Подорожній, коли ти прийдеш у Спарту, повідай там, що ти бачив. Тут ми всі полягли, так як велів нам закон».

Історична довідка

Цей вірш нагадує про битву в Фермопольській ущелині. Під час греко-перських воєн в 480 р до н. е. 300 спартанців на чолі з царем Леонідом мужньо захищали Фермопіли від персів. Всі спартанці загинули в нерівному бою. Поняття «спартанське виховання» дожило і до наших днів, засвідчуючи високий рівень патріотичної, духовної і фізичної загартованості юних жителів Спарти. Воїн-Патріот, здатний щомиті стати на захист вітчизни, - ось хто був ідеалом спартанців. Ця фраза античного автора використана Беллем тому, що як Німеччина стала імперією, вона ототожнювала себе з гармонійною античністю. Служіння імперії освячувалося ідеєю справедливості воєн, до яких школа готувала німецьких юнаків.

Отже, ключова фраза не випадково з'являється на дошці в німецькій гімназії, вона відображає суть системи виховання в тогочасній Німеччині. Винесена в заголовок твору, вона обривається на півслові. Незавершений заголовок розповіді – натяк на незавершеність буття людини на війні.

Сюжет досить простий. Поранений солдат потрапляє в госпіталь, який розміщений в одній з міських шкіл. Солдат усвідомлює, що він у своїй школі, тільки тоді коли бачить на дошці власноручний напис, зроблений ще до участі у війні. «Подорожній, коли ти прийдеш у Спа...» Він довго не може впізнати місце, з якого вийшов три місяці тому, де проведено було вісім років щасливого дитячого життя. Багато що змінилося за цей короткий термін в його світогляді. **«Ось воно, ще й досі там, той вираз, який нам веліли тоді написати, в тому безтурботному житті, яке закінчилось всього три місяці тому».**

Особливість композиції полягає в тому, що являє собою монолог юного солдата. Така форма емоційно переконливо свідчить про антигуманну суть війни.

Присутність автора завжди відчутна в думках героя, куди він привів свої спостереження, роздуми.

У творі зіткнулися два життя: мирне і військове. Персонаж розкривається перед читачем сам, без авторського тлумачення. В оповіданні існує як би «подвійна оптика» – читач бачить дійсність очима юнака, несправедливо позбавленого права вибору, несправедливо приреченого на безглузду смерть, – і набагато ширше – до витоків цієї дійсності – поглядом Белля, який проявляється в підтексті, композиції, символах, метафорах і художніх прийомах.

Величезну роль в творі грає деталізація. Детально зображуючи реквізит гімназії тогочасної фашистської Німеччини (бюст німецьких володарів від «великого курфюрста до Гітлера», «зразка арійської породи», на стінах бюсти Цезаря, Цицерона, Марка Аврелія, Гермесова колона, зображення Зевса, Ніцше і т. п.). Ці імена в бюстах повторюються шість разів не випадково. Це імена тих, на прикладі кого виховували юних гімназистів як уособлення військових перемог. Кілька разів повторюється висяче зображення «Медеї» (про криваві витівки якої говорить міф).

Символіка твору

Ключове слово – символ – хрест. У творі цікава особливість: колись гімназія носила ім'я Святого Томи (християнської гімназії, один із постулатів якої, напевно збігався з біблійною заповіддю: «Не убий!») Над дверима класу малювання висів хрест. Потім його зняли, але нічим не могли зафарбувати те місце, де він висів, він незмінно проступав крізь всі пласти фарб. Цікаво, що все це промайнуло в голові героя, коли його несли в тимчасову операційну. Школа, яка готувала до смерті, сама перетворилася в трупарню.

Хрест:

- проблема злочину;
- покарання;
- гріха і покаяння;
- віри в духовний початок;
- очищувальну силу віри;
- проблема вибору.

Число 7:

- число кінця вимірювань;
- символ певної межі, за яким відбуваються серйозні психологічні зміни;
- переоцінка цінностей.

Молоко:

- символ повернення героя в щасливе минуле;
- рятівне забуття;
- символ чистоти.

Школа:

- символ смерті;
- безнадійність.

Чорний колір:

- символ болю;
- смерті;
- страждання.

Коричневий колір:

- колір фашистської доктрини;
- війни.

Особливості оповідання полягають не тільки в монолозі героя, ще в тому, що бачили його очі і що відчувала його душа.

- **Очі** – «подивився», «побачив», «розглянув», «заплющив», «не хотів нічого бачити», «дізнаються»
- **Душа** – «Болі я не відчував»; «Ти нічогісінько не відчуваєш»; «Жодне почуття не говорить в тобі»; «серце у мені не озивалося, а душа...».

Сенс назви твору

Коли героя несли в зал малювання, він побачив таблицю з іменами полеглих з великим залізним хрестом угорі. Тоді він мимоволі подумав, що, ймовірно, доведеться збільшувати ту дошку, стільки ще загине на цій війні. А може, і його ім'я буде на цій дошці. Мотив пам'ятної дошки повторюється, коли герой бачить ще не витертий з дошки напис його рукою «Подорожній, коли ти прийдеш у Спа...» Сім разів був написаний цей напис різним шрифтом. Це був початок славнозвісної епітафії трьомстам спартанцям, які полягли в бою з персами під Фермопілами. Таким чином, напис виявився символічним.

Побачивши свій напис і себе самого в дзеркалі, він усвідомлює – у нього немає обох рук і правої ноги.

Образ героя

Його життя ніби розпалася на нерівні частини: на далекі, повні мрій часи, коли війна здавалася йому романтичною, і на жорстоку реальність, в якій він залишився калікою, без майбутнього, розчарованою людиною, яка не розуміє що і чому відбувається. Він нагадує минулі роки: *«Як на мене, в гарматах є щось шляхетне, навіть коли вони стріляють. Таке урочисте відлуння, на зразок як у тій війні, про яку пишуть у книгах з малюнками...»*.

Але це – все що залишилося від старих мрій. Він ще пам'ятає про бажання бути героєм, але вже ніби дивується.

«У шкільному календарі, думає він, – навпроти мого прізвища буде написано: *«Пішов зі школи на фронт і поліг за ...»* і зупиняє сам себе, зрозумівши, що не знає «за що».

І почесний напис на дошці, величезний золотий залізний хрест, прикрашений квітами, вже зовсім не приваблює його. *«Адже і на дошці полеглих не було нічого особливого, нічого примітного, вона була така ж, як скрізь...»*

Він втрачає все, до того ж марно. Перед молодого людиною могли розкритися життєві шляхи, як у кожного на початку життя. Війна перекреслила ці можливості, так само, як і наївні мрії. *«Все тут було таке далеке мені і байдуже, ніби мене принесли в якийсь музей міста мертвих. У світ, глибоко чужий для мене і нецікавий»*.

І тіло, і душу, і долю війна калічать, перетворюючи в жахливий обрубок...

Ідея твору полягає в трагедії молодого людини, її спустошеність – це спустошеність цілого покоління тих, хто, залишившись живими, заздрять мертвим.

В оповіданні згадується назва міста, прізвище сторожа гімназії, але немає імені нещасного хлопчика. І не випадково він залишається безіменним: його анонімність – зайвий натяк на те, що його доля – це доля будь-якої «маленької людини». У таку ситуацію міг потрапити хто завгодно, схожі відчуття відчували мільйони таких же молодих хлопців. Ця спустошеність і безнадійність одні з найбільш страшних проявів жахів війни: кров, смерть, вбивства.

Війна – трагедія навіть для переможців, *навіть коли вона є справедливою!*

Домашнє завдання: напишіть твір-мініатюру «Війна моїми очима» або «Мій погляд на війну сьогодні в Україні»

Тестові завдання

1. Яку премію отримав Г. Белль "за творчість, у якій поєднується широке охоплення дійсності з мистецтвом творення характерів і яка стала значним внеском у відродження німецької літератури"?
А Пулітцерівську премію
Б Дублінську літературну премію
В Нобелівську премію
Г премію Гете
2. Яких персонажів зображував Г. Белль у своїх творах?
А великих полководців
Б простих людей
В відомих героїв
Г видатних політиків
3. Як раніше називалася школа, до якої привезли пораненого головного героя?
А Святого Хоми
Б Гітлер'югенд
В гімназія Альберта
Г Адольфа Гітлера
4. Де буде написано фразу «Пішов зі школи на фронт і поліг за...», на думку героя?
А у шкільному календарі проти його прізвища
Б у картці військового
В у підручнику з історії
Г у листі рідним
5. Що стало безсумнівним доказом того, що поранений солдат знаходиться в його школі?
А репродукції відомих картини
Б репродукції скульптур
В слід хреста на стіні
Г напис на дошці, зроблений його ж рукою
6. Що попросив поранений солдат у пожежника перед тим, як заснув від анестезії?
А молока
Б води
В цигарку
Г знеболювального

7. Кого впізнав головний герой у пожежникові, який був поряд з ним під час операції?

А Бена, шкільного вчителя малювання

Б Фрідріха, сусіда

В Біргелера, шкільного сторожа

Г Вільгельма, священика

8. Чому головний герой побачив своє відображення у склі лампочки «маленького, ніби вкороченого, угорі, в ясному склі лампочки — такий куценький, білий, вузький сувій марлі, неначе химерний, тендітний кокон»?

А у головного героя була гарячка через поранення

Б через тяжке поранення був перев'язаний марлею

В скло лампочки викривлювало реальні об'єкти

9. Що символізувала остання фраза головного героя?

А безнадійний пошук минулого в момент втрати майбутнього

Б надію на швидке одужання

В прагнення швидше повернутися на фронт

Г сум за щасливими шкільними роками